

דין "ביומו תתן שכרו" (ג)

(השלמה ללשון הגר"א שהחסרנו בחלק ב': וכ"כ הגר"א במס' כלים ("אליהו רבה" פט"ז מ"ז ד"ה 'וגנוגנית העני'. וכ"ה ב"אדרת אליהו"): "אלא הא דאמר הרמב"ם¹ אומן נקרא עני לא נראה אלא של עני ההולך בחמה" עכ"ל. משמע שעני לאו דווקא אלא כהנ"ל כל מי שהוא עוסק בעבודה, שיידך בו דין זה. וכן הרש"ש (שטראשון, על משנה זו) הביא רמב"ם (זה).

בפרק ב' עסקנו בהגדרות השונות למצוה החשובה "ביומו תתן שכרו" והמסתעף. בגדר "עני". כעת נדון אי"ה בגדר "אליו הוא נושא את נפשו".

נתיב ההגדרות:

הגדרות שונות בדיני מצות "ביומו תתן שכרו"

ב. גדר "אליו הוא נושא את נפשו".

עד כמה "אליו הוא נושא את נפשו" קובע לחיוב נתינת השכר לפועל. שלפ"ז יצטרך להיות הדין שאף אילו סיים את מלאכתו ביום מסויים אך קבע איתו שיקבל שכרו בתאריך יותר מאוחר, לא מבעיא דלא יעבור על הלאוין השונים אלא אף את מצות "ביומו תתן שכרו" עדיין יוכל לקיים באותו תאריך שסיכמו ביניהם. מאחר ולאותו תאריך הוא נושא את נפשו ולא לתאריך של סיום המלאכה. אא"כ תאמר שזמן סיום המלאכה הוא הקובע אף שעדיין נושא את נפשו לזמן הפירעון.

נברר בס"ד גדר זה והנפק"מ העולות ממנו:

תרגום אונקלוס: "וליה הוא מסר ית נפשיה". כלומר מדובר כאן באדם שעושה מסירות נפש למען פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו.

דומה לו בתרגום ירושלמי "וימן פגין אגרא הוא סבל ליה ית נפשיה". מוכן לסבול בכדי להביא פרנסה.

רשב"ם "מתאוה נפשו כדי לאכול שכרו".

ר' יוסף בכור שור². "ואליו הוא נושא את נפשו: תקוותו להשיב נפשו ולאכול, זהו שכרו, דאין לו מה יאכל אלא מה שיקח בשכרו, ואם תעשוק אותו לית - ליה מידי למיכל".

הרמב"ן האריך לבאר חומרת דין זה וז"ל: "וטעם ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש - על דרך הפשט ביאור ממה שנאמר בתורה (ויקרא יט ג) לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר, כי דרך הכתובים לדבר בהוה, והמנהג לשכור הפועל ביום אחד, ולערב

¹ זו לשון הרמב"ם 'פירוש המשניות' שם: "ועני שם הפועל אמר יתעלה כי עני הוא". אך לא מוזכר לשון "אומן" בזה הענין. ונראה שלא חילק למעשה בין 'פועל' ל'אומן'.

² רבי יוסף בכור שור (ריב"ש) הוא כנראה בעל התוספות רבי יוסף ב"ר יצחק מאורליאנס שבצרפת. חי בסוף האלף החמישי (במאה הי"ב). היה תלמידו של רבנו תם. (ביוגרפיה פרויקט השו"ת).

הוא יוצא **טרם בא השמש**. ויצוה הכתוב לפרעו ביומו **בהשלים מלאכתו מיד**, ושלא תבוא עליו השמש, כדי שיקנה בשכרו לו ולאשתו ולבניו מה שיאכלו בלילה, כי עני הוא - קְרֹגְבִי הנשכרים, ואל השכר הזה הוא נושא נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו. ילמד אותנו בכאן, כי מה שאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר, הכונה בו **שתפרענו ביומו**, שאם לא תפרענו בצאתו ממלאכתו מיד, הנה ילך לביתו וישאר שכרו אתך עד בקר **וימות הוא ברעב בלילה**³ וגו'.

וכע"ז כתב אברבנאל⁴ "ונתן הסבה בזה כי עני הוא ואליהו הוא נושא את נפשו. רוצה לומר כי מן השכר ההוא יקנה מה שיאכל עם אשתו ובניו בלילה ואם לא יתן שכרו לא יאכלו ולא יתפרנסו".

כתב רבינו בחיי⁵: "והמעכב שכירותו אצלו כמעכב נפשו וכיון שמעכב נפשו מת הוא, ומכאן אמרו שהעני חשוב כמת, זהו שאמר: כי עני הוא ואליהו הוא נושא את נפשו, ולא תבא עליו השמש כדי שלא יקרא עליך אל ה', שאם תבא עליו השמש והוא יקרא והיה כך חטא בלילה שמדת הדין נוהגת ותמתח כנגדך".

כתב 'בעל הטורים' ד"ה 'ולא תבוא'. 'ג' במסורה. א' ולא תבוא עליו השמש. ב' ולא תבוא דמעתך (יחזקאל כד טז). ג' ולא תבוא עלינו רעה (ירמיה ה יב). ולא תבוא עליו השמש כדי שלא תבוא דמעתך, פירוש **שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול**, ולא תבוא עלינו רעה, שאם לא כן יקרא עליך אל ה' **ויבא עליך רעה**: והיה כך חטא. וסמך ליה לא יומתו אבות על בניו ובנים לא יומתו על אבות. לומר **שפעמים בחטאך יומתו בניך** (שבת לב ב, וע"י ברכות ז א). עכ"ל.

ובאור החיים הק': "ואליהו הוא נושא וגו' והיה כך חטא. הכונה שהגם שעושק שכר שכיר אינו אלא גזול ממון אף על פי כן אין עונשו ממון אלא נפשות, והוא אומרו יהיה כך פי' כך בנפשך חטא על דרך (מ"א א') והייתי אני ובני שלמה חטאים, והקדים טעם העונש באומרו ואליהו הוא נושא את נפשו ומעתה יהיה המשפט נפש תחת נפש". עכ"ל.

³ וכמעשה דנחום איש גמזו (תענית כא). "אמרו עליו על נחום איש גמזו זה שהיה סומא משתי עיניו, גדם משתי ידיו, קיטע משתי רגליו, וכל גופו מלא שחין, והיה מוטל בבית רעוע ורגלי מטתו מונחין בספלן של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים... אמרו לו תלמידיו: רבי! וכי מאחר שצדיק גמור אתה, למה עלתה לך כך? - אמר להם: בני, אני גרמתי לעצמי. שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי, והיה עמי משוי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך, ואמר לי: רבי פרנסני. - אמרתי לו: המתן עד שאפרוק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו. הלכתי ונפילתי על פניו, ואמרתי: עניי שלא חסו על עיניך - יסומו, ידיי שלא חסו על ידיך - יתגדמו, רגלי שלא חסו על רגליך - יתקטעו. ולא נתקרה דעתי עד שאמרתי: כל גופי יהא מלא שחין".

⁴ אברבנאל כי תצא פכ"ד ד"ה (ז) כי.

⁵ בן אשר-על התורה.

ובמלבי"ם כתב: "וע"פ רוב השומר בלילות הוא עני ואביון שמנדד שנה וגם אליו הוא נושא את נפשו שמסכן עצמו נגד הגנבים".

ובחינוך (פרשת קדושים מצוה רל): "משרשי המצוה, לפי שהשם ברוך הוא חפץ בקיום האדם אשר ברא, וידוע כי באיחור המזונות יאבד הגוף, ועל כן ציונו לתת שכר שכיר כי אליו הוא נושא את נפשו להתפרנס בו, ולפי הנראה על כן שם גבול זמנו יום אחד ולא יותר כי דרך בני אדם להתענות יום אחד לפעמים, ובפירוש הודיע הכתוב טעם הדבר באמרו [שם, שם ט"ו] ואליו הוא נושא את נפשו. ואף על פי שדרשו בו זכרונם לברכה [שם קי"ב ע"א] ענין אחר, פשטיה דקרא כמו שכתבנו משמע". עכ"ל.

הנה מהחנוך חזינן להדיא שענין נשיאת הנפש אינה תלויה לא בסוג העבודה ולא בעני דווקא. שהרי גם עשיר צריך מזונות, ואף עשיר יתכן כי יהיה שכיר ועובד לפרנסתו.

כמו"כ מעידה ע"כ לשון הגמ' בבא מציעא (קיב). "ואליו הוא נושא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה - לא על שכרו?".

כן הוא בירושלמי מסכת מעשרות (פ"ב דף יב).: "רבי אבהו בשם רבי יוסי בן חנינא נאמר כאן נפשו ונאמר להלן נפשו דכתיב [דברים כד טו] ואליו הוא נושא את נפשו מה נפשו האמורה להלן שכרו אף כאן שכרו".

כן פשט לשון הרמב"ם (הל' שכירות פ"א ה"ב): "כל הכובש שכר שכיר כאילו נטל נפשו ממנו שנאמר ואליו הוא נושא את נפשו".

כן הביא מרן הב"י חושן משפט סימן קפח בשם תשובות המיוחסות להרמב"ן הק': הרמב"ן מדבר שם על "מי שהגיע לו היזק בממון שלו מחמת שליחות" וכותב: "וכל שכן אם השליח שכיר שהרי הלך בשכרו כדכתיב (דברים כד טו) ואליו הוא נושא את נפשו ודרשינן (ב"מ קיב). שעל שכרו עלה בכותל ונתלה באילן כלומר ולפעמים שיפול ימיות ובכלל סכנת נפשות הכניס עצמו מחמת שכרו ואלו דברים פשוטים הם עכ"ל.

גילוי נוסף בב"י חושן משפט סימן פט: "...שדרך השכיר שאין לו אלא מה שטרח ביום וממנו אוכל בערב ואל שכרו הוא נושא את נפשו". כעין לשון זו כ"כ דרישה חושן משפט סימן פט, יב, ב"ח שם אות ח. סמ"ע סימן צד, ד. ועוד.

ולמעשה בחלק א' הבאנו את דברי ר' המנונא סבא בזוה"ק (קדושים דף פה עמוד א) בחומרת "נפשו". שברור הדבר שאף אם אותו פועל לא צריך את הכסף אין לו לעכב את שתלום שכרו.

וכ"ה להדיא בשו"ע הרב (חושן משפט הלכות שאלה ושכירות וחסומה סעי' יח): "גדולי החכמים היו נוהגים לשכור פועלים על ידי שליח שיאמר שכרכם על בעל הבית כדי שלא

יבואו לעבור בלא תעשה אם יהיו טרודים ולא יהיה להם פנאי לפורעם בזמנה... ואף על פי כן אם יוכל לפרוע בזמנו טוב לפרעו ולא לסמוך על התנאי, כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו. ואפילו אם העני מבקש שיהיה שכרו שמור על בעל הבית טוב לפרעו תחלה בזמנו אם יכול ויחזיר ויקח ממנו בתורת פקדון".

סיכום:

מכל המפרשים יוצא א"כ, ש'אליו הוא נושא את נפשו' אין הכונה שנושא את נפשו כ'נושא את עיניו' דאיתא גבי מתנות לאביונים שענייהם של עניים נשואות למגילה⁶ ובתהילים⁷.

אלא כאן **"נושא את נפשו"** היינו **"מוסר את נפשו"**. וכדמפרש ואזיל. וא"כ מי הוא זה שעובד או משכיר עצמו ולא נושא נפשו **לתגמול-שכר**. וממילא שייך בכל פועל העוסק לפרנסתו.

בין נבין א"כ כמה חמור לעכב וכמה חשוב לתת שכר שכיר בזמנו.

זכנו הבורא ית' שנוכה ללכת בדרכיו ב"ה ולהידבק במידותיו בבחינת 'מי הקדימני ואשלם'. שנהיה זריזי מצוות ונחיש לפרוע התשלום ובזמנו, ולא יאחר. ומידה כנגד מידה ימדוד לנו ולא יעכב לנו בבחינת 'ועשה אל תאחר'. אמון.

⁶ מגילה דף ד ע"ב: "דכולי עלמא מיהא מגילה בשבת לא קרינן, מאי טעמא... רב יוסף אמר: מפני שעניניהם של עניים נשואות במקרא מגילה". כתב רש"י: "לקבל מתנות האביונים...".

⁷ וכדכתיב **"אשא עיני אל ההרים"**. מתאים לכך ביאורו הנפלא של הרד"ק. וז"ל: "כמו המצפה עזר מרחוק שעולה על ההרים ונושא עיניו אילך ואילך, **לראות** אם יבואו לו עוזרים".